

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՍՈԼՈՎԵՈՎ

ԶՈՆԻ ԵՎ ՈՂՈՐՄՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ծշմարիտ* աղոթքի մեջ Աստծու հետ բարոյապես միավորվելով՝ մարդը ոչ միայն իրեն, այլև ուրիշներին է միավորում Նրա հետ. նա կապող օղակներից մեկն է դառնում Աստծու և արարչագործության, աստվածայինի և բնական աշխարհի միջև: Մարդկային կամքը, ազատորեն Աստվածային կամքին տրվելով, նրա կողմից չի կլանվում, այլ նրա հետ *ներդաշնակվում է* և նոր *աստվածամարդկային* գործություն դառնում՝ ի վիճակի հետ մարդկային աշխարհում Աստծու գործեր կատարելու: Սրանով ճշմարիտ աղոթքը, իբրև մարդկային աշխարհում Աստծու շնորհական - բարոյական կապ, տարբերվում է առ Աստված մարդկային Աստծու հետ շնորհական - բարոյական կապ, տարբերվում է առ Աստված մարդկային մյուս բոլոր հարաբերություններից, քանզի հավատացյալի կողմից Աստվածությանն ուղղված այլ հարաբերություններ ևս գոյություն ունեն, և հավատացյալի՝ իր հավատքի առարկայի հետ ամեն մի առնչություն չէ, որ նրանց միջև իրական բարոյական կապ է ճշմարիտ միավորություն է առաջացնում:

Եթե Աստվածությունն արդարև գոյություն ունի, ապա Նրանից դուրս ապրող մարդը ևս պետք է զգա Նրան, բայց միայն որպես արտաքին՝ օտար գործություն, որը միշտ կարող է կլանել և ոչնչացնել իրեն: Բուն պատկերացման համաձայն, Աստված միշտ մեր վերևում գտնվող ամենակարող գործություն է, բայց նույն այդ ամենակարողությունը տարբեր դրսևորումներ ունի. առանց Աստծու ապրող՝ բնության ստրուկի համար այն իբրև լսիկող կրակ, ամեն ինչ կլանող, ամենակործան գործություն է արտահայտվում: Այսպիսի սարսափելի և անիմանալի գործության հետ բարոյական միավորությունն անհնարին է. մարդը չի կարող նվիրաբերել նրան իր ներքին էությունը, այն, ինչ ինքն է. նա այդ արտաքին գործությանը միայն իր արտաքին գոյությունը կարող է տալ, այն, ինչ նա ունի. իր ֆիզիկական կյանքը, իր երեխաներին, իր մարմնի մի մասը, իր կենդանիներին և ծառաներին: Աստվածության լսիկող հրեղեն գործությունը զոհեր է պահանջում: Սուրբ հայրերի վկայությամբ, այն դիվական գործությունները, որոնք հեթանոսների համար Աստծու տեղ էին բռնել, կարիք ունեին զոհաբերությունների ամենից առաջ սեփական կյանքի պահպանման համար. նրանք արյունոտ գոլորշիներով էին սմվում: Բայց Իսրայելի ժողովրդին իր հրեղեն հատկությամբ հայտնված գործությունների Աստված Եղոդը ևս նախ ֆիզիկական զոհեր պահանջեց, որպեսզի Աստծու հետ ներքին միավորությանն անընդունակ «խստապարանոց սերունդը» գոնե առերևույթ հնազանդվի բարձրյալ կամքին:

Հավատացյալը միշտ անձնատուր է լինում իր հավատքի առարկային, և կրոնը միշտ զոհի վրա է հաստատված: Սակայն զոհի որպիսությունը տարբերվում է ըստ այնմ, թե

* Բերվող թարգմանությունը մի հատված է Վ. Սոլովյովի «Կյանքի հոգևոր հիմքերը» երկից: Ст'я В. Соловьев, Избранные произведения, Ростов-на-Дону, 1998, ст. 167-179.

նրա ֆիզիկական էությունը, Աստված էլ նրան հայտնվել կարող է ոչ այլ կերպ, քան որպես նույնպիսի ֆիզիկական էակ, միայն թե առավել հզոր, և տրվել այդպիսի Աստծուն նա կարող է միայն զոհելով նրան իր ամբողջ ֆիզիկական գոյությունը կամ (դրա) մի մասը: Նախնադարյան¹ մարդկության համար, որը գոյություն էր պահպանում սպանությամբ և օտարի արյամբ, կրոնն սկզբնավորվեց սեփական արյան հեղմամբ, լրիվ կամ մասնակի, իսկական կամ սիմվոլիկ ինքնասպանությամբ: Մարդկային կամավոր զոհաբերությունները Հնդկաստանում, երեխաներին այրելը Ասորեստանում և Փյունիկիայում, փոյուզիական գալլերի (Քիբելայի քրմերի) ինքնաստորձատումը և այլն, - ահա հին հեթանոսության իսկական կրոնական ենթահողը, որը մեզանից քողարկեցին հունա - հռոմեական առասպելաբանության հետագա ծաղիկները:

Առաջին կրոնական զգացումը՝ *վախն է*: ոչ թե աստվածներ ծնող վախը, այլ աստվածների հարուցածը: Ամենամեծի ծածուկ *հուրը*, ամեն ինչ *քաոսի* վերածելու ի գորտ՝ ամենակոյ *գորությունը* աստվածության (մասին) առաջին պատկերացումն է, առաջին պաշտամունքը՝ *արյունալի զոհը*: Սրանում անհիմն կամ չպատճառաբանված ոչինչ չկա: Այդպես պետք է լինի, քանի դեռ մարդն առանց Աստծու է ապրում, քանի դեռ չար և մութ կըրքերը իշխում են նրա վրա: Եվ մինչև այժմ իր անկատարությունը գիտակցող մարդու համար իմաստության սկիզբը Աստծու *երկյուղն է* և նույնիսկ մարդիկ, որոնք իրենց հոգու լավագույն մասով են Աստծու հետ միավորված, հարկադրված են նրա վատագույն հատվածը *զոհ* մատուցել:

Բայց մարդը թեպետև իրեն դեպի գետին կոացնող և աներևույթ տիրոջ առջև դողալ ստիպող՝ մութ հակումներից դեռևս անկախ չէ, այնուամենայնիվ, ի վիճակի է ճակատը վեր բարձրացնել և նայել տիեզերական լուսատուներին: Աշխարհի պատկերը մտահայող մարդու համար աշխարհն արարող Աստծու գորությունը որպես աշխարհի լույս է հանդիսանում: Այստեղ նա այլևս չի վախենում Աստվածությունից, այլ հիանում է նրանով՝ տիեզերքի հրաշալի կառուցվածքի մեջ: Աստծու ամենակարողությունն այստեղ այլևս լավոր հրեղեն գորություն չի ներկայանում, այլ՝ ամեն ինչ լույսով ողողող գաղափար, համայնապարփակ և ամենայն ինչ կենդանացնող իմաստ: Այստեղ այլևս չկան արյունալի զոհերը, Մոդոքի կրակը, տարերային ուժերի քաոսային շարժումը մեմանկող *կորիքանտների* վայրի աղաղակներն ու մոլեգին պարերը, այլ՝ համաշխարհային գեղեցկության (տիեզերքի) խաղաղ մտահայեցողությունը, մեղմ երգեցողությունը, ներդաշնակ երաժշտությունը՝ իբրև համաշխարհային կառուցվածքի համակարգի արձագանք, իմաստուն գրույցը և անարյուն ընթերիքը... Այս դեպքում Աստվածությանը տրվում կամ նվիրաբերվում է ոչ թե մարմնի կյանքը, այլ՝ մտքի կենսագործունեությունը:

Այս երկրորդ աստիճանի վրա վախի կրոնական զգացումը հիացմունքի կամ *երկյուղածության* է վերածվում. կրոնական պատկերացման մեջ հրեղեն գորությունը *բանականության լույսի* առաջ տեղի է տալիս, իսկ արյունալի ինքնակործան զոհաբերությունները փոխարինվում են զուտ *հայեցողական* ասկետիզմով: Բայց կրոնասեր մարդը սրա վրա էլ չի

¹ «Նախնադարյան» հարաբերական և զուտ պատմական իմաստով են ասում: Հաստատ հիմքեր կան կարծելու, որ այն գազանային կերպարանքը, որով պատմության նախադրանք մարդկությունը մեզ է ներկայանում, մարդու մեջ Աստուծո սկզբնական Պատկերի *աղավաղումն է* միայն:

կարող կանգ առնել: Այն բանից հետո, երբ նրա մտավոր աչքերը բացվեցին և լույսի ու բանականության մեջ տեսան Աստվածությունը, նրա բարոյական էությունը բացվել է կամենում կենդանի, ոչ թե մտահայեցողական, այլ՝ Աստծու հետ իրական և իսկական միավորության համար, կամենում է քանդել մասնավոր կեցության կապանքները, իր անձուկ սրտով հարել տիեզերքի համայնապարփակ սրտին:

Մարդու ամենախոր էությունը նրա բարոյական ազատությունն է կամ կամքը, և Աստծու հետ իրական միավորումը մարդու համար ազատորեն Նրան իր կամքը նվիրաբերելու մշակակությունն ունի: Հենց սա էլ տեղի է ունենում ճշմարիտ աղոթքի ժամանակ, որն ամբողջությամբ մարմնավորվում է «Թող Բո կամքը լինի» որոշման մեջ: Այստեղ Աստված ևս իրեն բնորոշ հատկությամբ է մեզ հայտնի դառնում. իբրև անսահման բարի, կատարյալ կամք, իբրև ամենաթափանց և կենդանարար, միաժամանակ բոցեղեն և պայծառ, սիրո ու կրոնի, իբրև ամենաթափանց և կենդանարար, միաժամանակ բոցեղեն և պայծառ, սիրո ու կրոնի է փոխակերպվում, Աստծու զորությունը բարեգոյության և սիրո ոգու մեջ է երևան գալիս, իսկ պաշտամունքը բաղկացած է հոգևոր զոհից և ճշմարիտ աղոթքի մեջ Աստվածային կամքի հետ մարդկային կամքի ազատ ներդաշակումից:

Սակայն, Աստծու հետ իր կամքը միավորելով, իբրև իր ողջ կեցության սկզբի, ճշմարիտ աղոթքի մեջ շնորհական, հոգևոր կյանքի նոր սկիզբ ենթադրելով, կրոնասեր մարդը չի կարող կանգ առնել այդ սկզբնակետի վրա: Մաքուր կրոնի բարձունքին հասնելով, Աստծու հետ բարոյական դաշինք կնքելով՝ լուսավորված և նորոգված մա պետք է աշխարհ իջնի, մարդկանց հետ նոր կրոնական հարաբերության մեջ մտնի: Այս նոր դաշինքի պատվիրանը կատարյալ սերն է («Նոր պատվիրան եմ տալիս ձեզ, սիրեցեք միմյանց») և այն տեսանելի կերպով ամենից առաջ բարեգործության և ողորմության մեջ է արտահայտվում: Ըշմարիտ ողորմությունը զուտ բարոյական, շնորհական վերաբերմունք է մերձավորի նկատմամբ, ինչպես որ ճշմարիտ աղոթքն է զուտ բարոյական, շնորհական վերաբերմունք Աստծու նկատմամբ:

«Ողորմություն եմ ուզում և ոչ թե զոհ» - Քրիստոսի կողմից հաստատված այս մարգարեական խոսքը կրոնական ըմբռնողության մեջ բեկումնային կետ է ցույց տալիս: Կրոնի ստորին աստիճաններում մարդն իր զոհերը մատուցելիս կարծում էր, թե Աստված դրանց կարիքն ունի, որ Աստված հավասարապես կամենում է մարդու այդ զոհերը, ինչպես որ մարդն ինքն է ողորմություն հայցում Աստծուց: Այսպիսի ըմբռնման համաձայն՝ Աստվածությունը ոչ միայն կյանք է տալիս մեզ, այլև ինքն իսկ մեր հաշվին է ապրում: Հենց սրա դեմ է ուղղված Աստծու «Ողորմություն եմ ուզում և ոչ թե զոհ» խոսքը, այսինքն՝ այն չեմ ուզում, ինչ դուք եք ինձ տալիս, այլ՝ ինչ ես եմ ձեզ տալիս: Եվ երբ կրոնի առավել բարձր մակարդակի վրա ճշմարիտ աղոթքում մարդն Աստծուն գերագույն հոգևոր զոհ է մատուցում, զոհաբերում է իր կամքը և այն «Թող Բո կամքը լինի» որոշման մեջ միավորում Աստծու կամքի հետ, ապա հենց դրանով իր գործունեության համար Աստծու «ողորմություն եմ ուզում և ոչ թե զոհ» խոսքն է սեփականում, այսինքն՝ ոչ թե մերձավորից վերցնել եմ ուզում, այլ՝ տալ նրան, ոչ թե ի հաշիվ ուրիշի ապրել, այլ՝ որ ուրիշն իմ հաշվին ապրի: Մարդկային կամքի Աստվածայինի հետ ներդաշակման շնորհիվ՝ Աստծու ամենաբարի կամքի արտահայտումը մարդկային կամքի սկզբունք է դառնում՝ ողորմություն եմ կամենում և ոչ

թե զոհ: Մյուս կողմից, Աստված էլ մարդկային կամքի հոգևոր զոհը ընդունել կարող է ամենակին ոչ թե հաճուն զոհի, ոչ թե այն կլանելու համար, այլ, որ այդ կամքն իրեն զուգակցելով, այն իր շնորհի կամ ողորմության ազատ տարածիչը դարձնի: Եվ բարոյապես Աստծու հետ միավորված մարդը պարտավոր է մարդկանց *Աստվածավայել* վերաբերվել, նա պարտավոր է ուրիշներին վերաբերվել այնպես, ինչպես Աստված է իրեն իսկ վերաբերվում:

Ջրի առաք, ձրի էլ տվեք, տուր մերձավորիդ ավելին, քան նա վաստակել է, ավելի լավ վերաբերվիր մերձավորիդ, քան նա արժանի է: Տուր նրան, ում պարտական չես, և մի պահանջիր նրանից, ով քեզ է պարտք: Այդպես են մեզ հետ վարվում երկնային գործությունները, այդպես էլ մենք ենք պարտավոր վերաբերվել միմյանց նկատմամբ:

Այս պատվիրանից բխող մարդկանց միջև գործելակարգը համակեցության մյուս բոլոր օրենքները գերազանցում է այնքան, որքան աղոթական սխարանը վեր է արյունալի զոհերից կամ վերացական Աստվածհայեցությունից:

Բարեգործության կամ ողորմության սկզբունքը հասարակայնության գերագույն զարգացումն է: Համակեցության ստորին աստիճանին, այսպես կոչված, ցեղի վիճակի մեջ հարաբերությունները մարդկանց միջև հակադիր սկզբունքով են որոշվում. ուժով և բռնությամբ: Զոհեր մատուցող և նույնիսկ աստվածային (դիվական) գործությունների կողմից կլանվող մարդն ինքն էլ ուրիշներին իբրև *ուժ* է վերաբերվում, որքան կարողանում՝ կլանում է ուրիշներին, ուրիշի կյանքի հաշվին է ապրում: Պատերազմն ու ստրկությունը նախնական հասարակայնության գլխավոր գործոններն են:

Բայց պատերազմը չի կարող շարունակական դրություն լինել, իսկ ստրկությունը միայն անհավասար կամ տարատեսակ ուժերի միջև հնարավոր է: Հավասար կամ գոնե միատեսակ ուժերը չեն կարող մնալ տիրապետության և ենթակայության միակողմանի հարաբերության մեջ: Բախվելով իրար հետ՝ նրանք ո'չ կարող են կլանել, ո'չ ճնշել մեկը մյուսին և անհրաժեշտաբար հարկադրված են *սահմանափակել* միմյանց: Հասարակական ուժերի այդ փոխադարձ սահմանափակումն ընդհանուր բանաձևի է բարձրացվում և *օրենք* դառնում: Օրենքը կյանքի որևէ նոր, դրական սկզբունք հասարակության մեջ չի ներմուծում. այն միայն ազատ ուժերի վերջնակետային սահմաններն է մատնանշում և դրանով՝ նրանց միջև առավել կոպիտ բախումները կանխում: Օրենքն ուժեղին իր ազատության բռնի սահմանափակումը կրելու անհրաժեշտությունից ազատում է՝ *նախօրոք* ցույց տալով նրան դրա սահմանները:

Օրենքը սոսկ քանակական, մաթեմատիկական արդարության արտահայտություն է. գործունեությանը հավասար ներգործություն, հավասարն ընդ հավասարի, ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատամն: Որքանով որ իմ ուժն օրենքով ամրակված արտաքին հասարակական հավասարակշռությունը չի խախտում, այդքանով այն իմ իրավունքն է կազմում: Իրավունքն այստեղ միևնույն ուժն է, միայն թե՛ օրինական սահմաններում: Բայց որտեղի՞ց այդ սահմանները: Օրենքից, որ չեն, քանզի օրենքը չի հորինում, այլ միայն հաստատում է գոյություն ունեցող հասարակական հավասարակշռությունը: Իսկ եթե տվյալ ուժի սահմաններն օտար ուժից կամ օտար հրամանների ամբողջությունից են միայն առաջ գալիս, ապա դրանք անկայուն են, պատահական և ինքնին ամենակին արդարություն

վիրել), որ ես սեր տածեմ, երբ չեմ տածում: Սիրո ներքին կատարումը շնորհի գործն է և մեր մեջ նրա աճը ուղղակի կախված չի մեր բարի կամքից: Բարոյական օրենքը մեզ *սիրո գգացումի* չէ, որ պարտավորեցնում է, այլ՝ *սիրո գործերի*: Արդարության համաձայն՝ ես ուղղակի պարտավոր եմ ուրիշներին բարիք անել, որքանով ինքս եմ ինձ բարիք կամեցնում: Իսկ ինձ ամեն տեսակի բարիք եմ կամեցնում (և ըստ կարելիության անում եմ) անվերջ: Այսպիսով, ես ամեն տեսակի բարիք պետք է անեմ ամեն մի մերձավորի, յուրաքանչյուրին տամ այն ամենը, ինչ կարող եմ, և այն ամենը, ինչ նրան հարկավոր է:

Այսպիսով, արդարության գաղափարը մեզ հանգեցնում է հասարակ արդարությունը գերազանցող գթասրտության պատվիրանին: Խնդրողին տուր և քեզինք փոխ ուզողից [ե-րես] մի դարձրու: Ջրի առաք, ձրի էլ տվեք: Մերձավորիդ ավելին տուր, քան նա վաստակել է, և նրան ավելի լավ վերաբերվիր, քան նա արժանի է: Քանզի ինքդ քեզ ավելին ես վերցնում, քան վաստակել ես, և ավելի լավ ես վերաբերվում, քան արժանի ես:

Տալ խնդրողին առանց հարցնելու՝ որևէ բան ստանալու նրա իրավունքի մասին, նշանակում է՝ *Աստվածավայել* վարվել, քանզի Աստծու գործությունը՝ օգնության գալով և մեզ փրկելով, չի հարցնում, արդյո՞ք մենք օգնության և փրկության իրավունք ունենք: Ինչպես որ Աստված է վերաբերվում մեր աղոթքին, այդպես էլ մենք ենք պարտավոր վերաբերվել կարիքավորի (չքավորի խնդրանքին): Իսկական ողորմությունն այն է, որ մյուսների վրա տարածենք (սփռենք) այն շնորհը, որն ինքներս ենք Աստծուց ստանում ճշմարիտ աղոթքի մեջ:

Ողորմությունն իր այս կրոնական նշանակության հետ, ինչպես տեսանք, հասարակական կյանքի գերագույն սկզբունքն է կազմում: Ուժի թագավորությունից սկզբնավորված հասարակությունը, անցնելով օրենքի թագավորության միջով, պետք է ողորմության կամ բարեգործության թագավորությանը հասնի: Ուժի թագավորության մեջ տկարները ամբողջությամբ հզորներին են զոհաբերվում, հզորները տկարների հաշվին են ապրում, նրանց աշխատանքով են կերակրվում: Օրենքի թագավորությունը ո՛չ հզորներ, ո՛չ տկարներ է ճանաչել ուզում. այն յուրաքանչյուրին հնարավորություն է ընձեռում որոշ սահմանների մեջ իրեն պաշտպանելու և այդ սահմաններից դուրս որևէ մեկի մասին չի մտահոգվում: Այնպես որ, գործնական արդյունքում օրենքի թագավորությունը միևնույն ուժի թագավորությունն է, միայն թե՛ սահմանափակված և հավասարակշռված (ասենք, ինքնին հասկանալի է, որ ո՛չ բացառապես ուժի զուտ թագավորություն, ո՛չ բացառապես օրենքի զուտ թագավորություն գոյություն ունենալ չի կարող, և մենք միայն հասարակական զարգացման այս կամ այն աստիճանին տիրապետող, գերակշռող սկզբունքի մասին ենք խոսում): Բարեգործության թագավորության մեջ հզորներն ու հարուստներն իրենց հոժարակամորեն զոհաբերում են թույլերին և աղքատներին, այս վերջիններն առաջինների հաշվին են ապրում և նրանց կողմից են կերակրվում: Ոմանք ի սեր Աստուծո տալով՝ մյուսները հանուն Աստծու խնդրելով և ընդունելով՝ իրենց *բարոյական* արժանապատվությունն են պահում և ըստ ամենայնի դրսևորում՝ հավասարապես վեհանալով (վեր խոյանալով) թե՛ կուպիտ ուժի, թե՛ օրենքի անտարբերության նկատմամբ:

Ամենուրեք, ուր մարդու մոտ ներքին կրոնական կյանքի սկզբունք է ի հայտ գալիս, ամենուրեք, ուր նա վեհանում է ֆիզիկական ուժի և ձևական օրենքի նկատմամբ, այն ամեն-

նորեք ողորմությունը հիմնական կրոնական պարտականություններից մեկն է համարվում: Այդպես է այն ընդունվում բրահմանների և բուդդիստների մոտ, հրեաների և մուսուլմանների մոտ: Սակայն իր լիկատար դրսևորմանն ու նվիրագործմանն այդ սկզբունքը քրիստոնեության մեջ է հասնում, ուր ինքը բացարձակ գոյությունն ու բացարձակ առաքիստոնեության մեջ է հասնում, ուր ինքը բացարձակ գոյությունն ու աղքատությանն իրեն գոհ տությունը (բարիքի լրությունը)՝ Աստված, մեր տկարությանն ու աղքատությանն իրեն գոհ տությունը և անընդհատ մատուցում է՝ իր մարմնով ու արյամբ կերակրելով մեզ: Այստեղ է մատուցել և անընդհատ մատուցում է՝ իր մարմնով ու արյամբ կերակրելով մեզ: Այստեղ է ի հայտ գալիս բացարձակ ողորմությունը և մեկտեղ՝ բացարձակ գոհաբերությունը (հուճարեն *եվխարիստիան բարեգոյությունն* կամ *գոհությունն* է նշանակում):

Բայց հատկապես քրիստոնեական աշխարհում, որը ողորմության կատարյալ իդեալն է համարվում, ամեն տեսակ ողորմության հակառակորդներ են ի հայտ գալիս, որոնք կամենում են բարեգործության սկզբունքը հասարակական հարաբերություններից իսպառ բացառել: Ողորմության թշնամի այդ երկու խմբերը, ըստ երևույթին, հակադիր նպատակներ ունեն, թեև դեկլարվում են հակաքրիստոնեական և հակակրոնական միևնույն ոգով: Մի մասն այժմ գոյություն ունեցող տնտեսական ազատության անվերապահ կողմնակիցներն են, մյուսները՝ դրա հակառակորդ սոցիալիստները: Մի մասը բարեգործությունն այն պատճառով է մերժում, որ չի կամենում իր ունեցածից ոչինչ բաժնի հանել, մյուսները՝ քանի որ կամենում են իրենք *վերցնել ուրիշի ամբողջը*²: Հասկանալի է, որ ո՛չ սրանք, ո՛չ էլ մյուսներն իրենց հիմնավորումներն ուղղակի չեն արտահայտում, այլ ուրիշ, առավել հարմարներն են ճարում: Առաջինները, կապիտալի և աշխատանքի վրա հիմնված գոյություն ունեցող հասարակական կարգին ի պաշտպանություն հանդես գալով, ողորմությունը անբանության խրախուսում և աշխատանքի սրբության հանդեպ ոտնձգություն են ներկայացնում: Ըստ նրանց կարծիքի, արդարությունը պահանջում է, որ յուրաքանչյուրն իր աշխատանքով ապրի, հետևաբար, բարեգործությունն ինչ-որ անարդար կամ առնվազն ավելորդ, *անպետք* մի բան է: Սոցիալիստներին, ընդհակառակն, այն *անբավարար* ինչ-որ բան է թվում: Եվ նրանք մույնպես արդարությունն են վկայակոչում, բայց, նրանց կարծիքով, արդարությունը պահանջում է, որ յուրաքանչյուրը բոլորի հետ համահավասար մյուսական բարիքների բաժնի իրավունք ունենա, և հրավիրում են բոլոր ընչազուրկներին *իրենց իրավունքին հետամուտ լինելու*՝ չսպասելով, որ հարուստներն իրենց պարտականությունը կատարեն:

Այս բոլորի վերաբերյալ կրոնական և բարոյական հայեցակետից պատասխանը միանգամայն հստակ է: Բարեգործության հակառակորդներից առաջիններին մենք պետք է այսպես ասենք. եթե դուք ողորմությունը հանում *աշխատանքի* անկեղծորեն եք մերժում, ապա դուք ամենից առաջ պարտավոր եք հոգալ բոլոր նրանց մասին, ովքեր *անկարող* են աշխատել՝ ծերերի և երեխաների, հիվանդների և հաշմանդամների, դրանից բացի դուք

² Բացառություն են կազմում այն սակավ սոցիալիստները, ովքեր անձնապես հարուստներ լինելով՝ ընչազուրկների հարստացման են ձգտում: Նրանց նկրտումն անշահախնդիր է, սակայն պետք է ըմբռնեն, թե հենց այդ անշահախնդիր ձգտումը ընչազուրկ զանգվածներին ներշնչել (ինչն ուղղակի նրանց նպատակի մեջ է մտնում), իսկույնեք այն դադարում է անշահախնդիր լինելուց: Խոսափել այս հակասությունից նրանք կարող են միայն ամմիջականորեն ողորմության տեսակետը պաշտպանելով, այսինքն՝ *իրենց* հարստությունից աղքատներին բաժնի հանելով, այլ ոչ թե նրանց ուրիշինը կողոպտել ներշնչելով:

պետք է ջանք մաս բոլոր մյուսներին ազատելու ուժից վեր կամ վնասակար աշխատանքից, այսինքն՝ ուրիշ խոսքով, մախքան ողորմածության պատվիրանն ավելորդ հոչակելը, դուք պետք է կատարեք այն: Իսկ ինչ վերաբերում է սոցիալիստներին, ապա ճշմարտությունը բռնությանը շաղկապելուց առաջ, մրանք պետք է առնվազն ապացուցեն, որ չքավոր դասակարգը, բռնությամբ տիրանալով ողջ հասարակական սեփականությանը, արդարամտությամբ կոնսօրինեն այն և իրար միջև հավասարաչափ կքաժանեն: Ապացուցելն այդ անհնարին է թվում, ընդհակառակն, ամեն մի անաչառ մտքի համար միանգամայն ակնհայտ է, որ խոտվությունն ու կոռուպտիոն՝ արդարության վատ դպրոց (մեթոդ) են և որ ընչազուրկներն ունկորներին թալանելով, անպայմանորեն իրար կսկսեն թալանել և կեղեքել:

Որպեսզի հասարակական հեղաշրջումը գոհացնի ճշմարտությանը և հասարակության բարոյական մվաճումը կազմի, այն պետք է *անշահախնդիր* լինի, պետք է *ի վերուստ* գա, ոչ թե շինծու իրավունքների պահանջից, այլ իրական պարտականությունների կատարումից: Ունկորներն իրական կրոնական և բարոյական պարտավորություն են կրում չքավորների մասին հոգ տանելու, հզորները՝ թուլյների, և ամեն տեակ բարոյական միջոցներով մրանք դրան մղելը կրոնի սպասավորների պարտավորությունն է կազմում:

Արդի հասարակության մեջ շատերը, չհամարձակվելով անմիջականորեն ժխտել բարեգործության բուն սկզբունքը, մրա ամենապարզ և առավել մկատելի ձևի (եղանակի) դեմ են ընդվզում: «Մշմարիտ ողորմությունը, - ասում են մրանք, - մրանում չէ, որ դրամ տաս՝ դրամ տալը չէ»: Իհարկե, այդպես է. ճշմարիտ ողորմությունը մրանում է, որ տաս այն, ինչ *հարկավոր* է, տաս այն, ինչի համար խնդրում են. խնդրողին տուր և քեզանից փոխ վերցնել կամեցողին մի՛ վաճիր: Եթե բարոյական աջակցության կարիք ունեցողին դրամ առաջարկելը անհեթեթություն է, ապա առավել ևս անհեթեթություն է սովածին կամ հիվանդին բարոյական մխիթարություն առաջարկելը, որին մախ և առաջ դրամ է հարկավոր՝ հացի կամ դեղորայքի համար: Բոլոր այն սոփեստությունները, որոնցով ցանկանում են գլուխներն ազատել (ազատվել) ողորմածության պատվիրանից, քար են հացի փոխարեն և օձ՝ ձկան փոխարեն: Այս կազմի մեջ է մտնում մաս բավական սովորական այն դատողությունը, թե ողորմությունը բարիքի փոխարեն հաճախ չարիք է բերում: Մշմարիտ ողորմությունը, ոչ միայն հանում մերձավորինը, այլ և ի սեր Աստծունը, Աստծու շնորհի շարունակությունն է և չի կարող չարիքի հանգեցնել: Բայց անկեղծություն չկա էլ այդ դատողության մեջ, քանզի միայն այն դեպքում են դիմում (ապավինում) դրան, երբ պահանջվում է ուրիշին տալ և թե՛ երբ հարկավոր է անձամբ ստանալ, մինչդեռ երկու դեպքում էլ գալիք վնասի հնարավորությունը միանման պետք է ընդունվի:

Կծծիությունը (ժխտությունն ու կեղծավորությունը, երեսպաշտությունը) մարդկային բնության բավականին սովորական արատներ են և այդ արատներով թելադրված առարկություններն ընդդեմ բարեգործության արտաոտոց ոչինչ չեն մերկայացնում: Բայց հույժ գարմանալին այն է, որ գոյություն ունեն քրիստոնեական պետություններ, որոնցում օրենքն արգելում է ողորմություն խնդրելը և առավել ևս մեղացնում այն «ասեղի անցքը», որի միջով է հարուստներին վիճակված Երկնքի Արքայություն մտնել (մուտք գործել): Բայց սրանով քրիստոնեական պետությունն իր սեփական հիմքերի տակն է քանդում, հիմքերն

է քայքայում, քանզի այն մասնավոր արատների (կծծիության և կեղծավորության) հովանավորության համար չէ, որ գոյություն ունի, այլ՝ համընդհանուր բարօրության հոգածության, և նրա գերագույն նպատակը հատկապես ողորմածության պատվիրանի հետ է կապված. օգնել տկարներին, պաշտպանել հարստահարվածներին, բարեգործություն անել վաճառականներին՝ երկրի վրա Աստծու բարեպարզ և ներգործությունը (ազդեցությունը) տարաձայնություններին՝ երկրի վրա Աստծու բարեպարզ և ներգործությունը (ազդեցությունը) տարաձայնություններին կամ շնորհական կարգավորությանը (կարգին): Բնական կարգավորությունը փոխադարձ ոչնչացման կամ, լավագույն դեպքում, մարդկանց փոխադարձ սահմանափակումների վրա է հենված: Բարոյական կամ շնորհական կարգավորությունը փոխադարձ համերաշխության կամ միաբանության վրա է հիմնվում և այդ բարոյական կարգավորության առաջին, սկզբնական ու ամենապարզ արտահայտությունը՝ ձրի օգնությունը, անշահախնդիր բարեգործությունը կամ պարզապես ողորմությունն է:

*Ռուսերենից թարգմանեց
ԳԵՎՈՐԳ ԱԲԴ. ՍԱՐՈՅԱՆԸ*